

Prof. dr DANILO Ž. MARKOVIĆ,

SAMOUPRAVNI PRIVREDNI SISTEM I HUMANIZACIJA RADA

Čovek se u socijalizmu mora osećati svoj, ali ne kao sebičan i usamljen pojedinac. Čovek postaje svoj, i sve više slobodan, ukoliko više učestvuje u raznovrsnim oblicima zajedničke borbe, saradnje i pomoći, koji su zasnovani na osećanju i uverenju zajednice da je čovek najveća vrednost.

Program SKJ

1. — Privredni sistem kao institucionalizovan, najvećim delom pravno utvrđen mehanizam privređivanja u jednoj zemlji (koji za svoju osnovu ima određen oblik svojine) određujući vrstu i karakteristike privrednih subjekata, ekonomske i pravne okvire njihove delatnosti i metode društvenog uticaja na njihovu delatnost i njihove međusobne odnose,¹ određuje i društveno-ekonomske okvire (i osnove) položaja čoveka u radnoj sredini, u vršenju konkretne radne delatnosti i karakter te delatnosti za čoveka. Naime, privredni sistem određuje osnove (i okvire) za formulisanje ciljeva koje privredni subjekti treba da ostvare, za karakter odnosa koje ljudi međusobno uspostavljaju u različitim oblicima organizacije rada i time i za odnos čoveka prema svojoj vlastitoj radnoj delatnosti u smislu da li on tu delatnost oseća kao delatnost kojom se iskazuje kao svesno i stvara-

¹ Potpunije se privredni sistem u ekonomskoj literaturi određuje tako što se ističe da se kroz privredni sistem jednog društva izražava jedinstvo proizvodnih odnosa čiju sadržinu predstavlja određena društvena organizacija rada, a oblik ispoljavanja svojinski odnosi određeni tom organizacijom. Ustvari, privredni sistem obuhvata četiri elementa: zasniva se na istovetnoj, zajedničkoj društvenoj organizaciji rada; izražava se u svojinskim odnosima određenim tom organizacijom; konstituiše se kroz jedinstvenu strukturu privrednih subjekata i određenim metodama povezuje i usklađuje delatnost privrednih subjekata. (*Ekonomski leksikon*, „Savremena administracija“, Beograd, 1975, str. 1043—1044).

lačko biće ili kao delatnost koja mu je tuđa, koja mu je nametnuta i koja je stoga delatnost koja je otuđena od njega.² U kapitalističkom društvu čija se društvena organizacija rada zasniva na monopolu privatne svojine sredstava za proizvodnju i manifestuje kroz sistem društvenih grupa koje samostalno donose privredne odluke (i u skladu s tim organizuju i vode svoju delatnost) i svoju delatnost „usklađuju“ preko tržišta, položaj čoveka u procesu rada je takav da čovek svoju radnu delatnost ne oseća kao delatnost kojom se iskazuje kao ljudsko stvaralačko biće, već je oseća kao delatnost koja je otuđena od njega i koja mu je nametnuta. Naime, u takvim uslovima rad je izgubio za čoveka neposrednu svrsishodnost i zato čovek radnu delatnost ne oseća kao samodelatnost već kao delatnost za drugoga. Ustvari, otuđeni rad se manifestuje kao rad koji ne pripada radnikovoj suštini, i s toga se radnik „u svom radu ne potvrđuje, nego poriče“, ne oseća sretnim, nego nesretnim, u radu radnik ne razvija „slobodu, fizičku i duhovnu energiju, nego mrcvari svoju prirodu i upropašćava svoj duh“.³ A otuđenost čoveka od radne aktivnosti dovodi do otuđenja čoveka od rezultata njegovog rada.⁴ i kako humanizam označava kako sve ono što je ljudsko u pozitivnom smislu tako i društvene odnose koji omogućavaju ispoljavanje i razvijanje čovekovih osobina, a pre svega ispoljavanje i razvijanje čoveka kao stvaralačkog, kreativnog i slobodnog bića, to se otuđeni rad javlja i kao dehumanizovan rad. U isto vreme, zahtev za oslobođenjem rada sadrži u sebi i zahtev za humanizacijom rada.⁵

Otuđenje čoveka od njegove radne delatnosti, i njen dehumanizovan karakter u klasnom, posebno u kapitalističkom društvu, uočio je veliki broj naprednih mislioca i isticao zahteve za oslobađanjem i humanizacijom rada. „U historiji, naročito novoj, kaže drug Tito — nisu nedostajale ideje o oslobodenju čoveka, o humanizmu i ljudskoj sreći. Međutim, na suštinu istinskog humanizma i mogućnosti njegovog konkretnog ostvarenja ukazuje tek Karl Marks. Njegova velika historijska zasluga je prije svega što je otkrivši zakone razvitka društva, pokazao da mogućnost ostvarenja istinskog humanizma leži u procesu oslobodenja rada i što je, s tim u vezi, utvrdio da je historijski subjekt toga procesa radnička klasa. Zato je Marks i smatrao da je revolucionarna samodjelatnost radničke klase jedino mogu-

² Šire o sadržaju i karakteru rada videti naš rad *Međuzavisnost sadržaja i karaktera rada i značaj njihovog proučavanja u sociologiji rada*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Nišu, Niš, knj. IV, 1977, str. 31—41.

³ K. Marks — F. Engels, *Rani radovi*, „Naprijed“, Zagreb, 1961, str. 216.

⁴ Jer, kako bi se radnik „mogao tuđe suprostaviti proizvodu svoje delatnosti ako se u aktu same proizvodnje sam sebi nije otuđio; proizvod je samo résimé delatnosti, proizvodnje. Ako je dakle, proizvod rada ispoljenje, onda sama proizvodnja mora biti delatno ispoljavanje, ispoljavanje delatnosti, delatnost ispoljavanja. U otuđenju predmeta rada rezimira se samoootuđenje, ispoljavanje u samoj delatnosti rada“ (Ibid., str. 216).

⁵ Šire o ovome videti naš rad *Marksizam i humanizacija rada*, Zbornik radova „Sociološko samoupravljanje i humanizacija rada“, „Savremena administracija“, Beograd, 1980, str. 5—20.

ći put kojim ta klasa, oslobađajući sebe, oslobađa istovremeno i sve ljude na putu stvaranje besklasne, komunističke zajednice“.⁶

2. — Socijalistički društveni odnosi, čije uspostavljanje i razvijanje otpočinje ukidanjem privatne svojine sredstava za proizvodnju, i čijom izgradnjom otpočinje izgradnja komunizma (društva u kome će na osnovu visoko razvijenih proizvodnih snaga, i na toj osnovi ukinutoj razlici između fizičkog i intelektualnog rada, odnosno upravljačkih i izvršilačkih funkcija, i svestrano razvijenim članovima društva, biti rešen sukob između čoveka i prirode, između čoveka i čoveka, između egzistencije i suštine, između opredmećivanja i samopotvrđivanja, između slobode i nužnosti, i između individuuma i roda)⁷ oblicima društvene organizacije rada moraju obezbediti postepeno prevazilaženje otuđenosti čoveka od procesa rada i od rezultata rada. U novim oblicima društvene organizacije rada mora otpočeti i ostvarivati se proces vraćanja čovekovoju radnoj delatnosti neposredne svrsishodnosti tako da čovek svoju radnu delatnost u sve većoj meri oseća kao samodelatnost. A na toj osnovi nastaće i novi humani odnosi među ljudima kako u radnim, tako i u ostalim oblicima društvenog života.⁸

Razvijanje socijalističkih društvenih odnosa, i socijalističkog privrednog sistema, u Jugoslaviji, imajući za svoju naučno-teorijsku osnovu marksizam, a to znači i marksističko učenje o otuđenju rada u klasnom društvu, i putevima oslobađanja i humanizacije rada, *praćeno je traganjima za iznalaženjem i uspostavljanjem oblika društvene organizacije rada u kojima će se odvijati proces oslobađanja rada i uspostavljanje humani društveni odnosi u kojima je, u sve većoj meri, čovek čoveku najveća vrednost*. Ta nastojanja imala su ne samo svoje ideje vodilje u marksističkoj nauci, već su našla svoj izražaj i oslonac u dokumentima SKJ o idejno — političkoj platformi borbe za socijalizam, a posebno u shvatanju društvene i ekonomske suštine socijalizma. Tako je u *Programu SKJ (1958)* rečeno da je socijalizam „društveno uređenje zasnovano na podruštvljenim sredstvima za proizvodnju, u kome društvenom proizvodnjom upravljaju udruženi proizvođači, u kome se vrši raspodela prema principu „svakome prema radu“ i u kome se, pod rukovodstvom radničke klase, koja se kao klasa i sama menja, svi društveni odnosi postepeno oslobađaju klasnih suprotnosti i svih elemenata iskorišćavanja

⁶ Josip Broz, *Tito o radničkoj klasi*, „Radnička štampa“, Beograd, 1975, str. 16—17.

⁷ K. Marks—F. Engels, *Rani radovi*, „Naprijed“, Zagreb, 1961, str. 242.

⁸ „Problem je novog humanizma ne samo vraćanje svijesti čovjeku o njegovoj veličini. Ona se i ne može njemu vratiti a da se ne ostvaruju i konkretni uslovi ljudskih odnosa u kojima će on moći realizirati totalnost svoje ličnosti. Svijest o svojoj veličini dobit će jedino iz onih odnosa koji omogućuju realiziranje njegove veličine, koji omogućuju ostvarivanje njegovih stvarnih moći, koji mu danomice pokazuju da nije obično, pasivno, zavisno i prezreno biće nego biće koje vlada i upravlja svojom historijom“. (Predrag Vranicki, *Marginalije uz problem humanizma*, „Humanizam i socijalizam“, „Naprijed“, Zagreb, 1963, str. 305.

čoveka od strane čoveka".⁹ A potom se ističe da u ovako shvaćenom i ostvarivanom socijalizmu, sa promenama koje će nastati u njegovoj socijalnoj strukturi i nestankom klasnih antagonizama, niču elementi jedne nove civilizacije sa novim humanističkim odnosima među ljudima, u kojima će se čovek osećati svoj ne samo kao usamljeni pojedinac, već učestvujući u „raznovrsnim oblicima zajedničke borbe, saradnje i pomoći, koji su zasnovani na osećanju i uverenju zajednice da je čovek najveća vrednost“. A u ostvarivanju ovih humanih društvenih odnosa značajnu ulogu imaju upravo odnosi koji se razvijaju u oblicima organizovanja rada. Nova osnova društvena uloga, kaže se u *Programu SKJ*, fabrike, zadruga i komune, škole, društvenih organizacija i porodice „sastoji se u razvijanju odnosa iskrenosti, poverenja, čovekoljublja, razumevanja, trpeljivosti, uzajamne saradnje i pomoći, jednom reči, ljudskih simpatija i drugarstva među ljudima. U tom duhu i na takav način treba u socijalističkim uslovima sve više da se razviju i borba mišljenja, kritika, metodi političke akcije itd“.¹⁰

Jugoslovenski socijalistički samoupravni privredni sistem čija je izgradnja otpočela uvođenjem radničkog samoupravljanja (1950) i koji se razvio u privredni sistem udruženog rada, u organizacionoj strukturi privrede sadrži oblike organizovanja društvenog rada (društvene grupe) u kojima se u sve većoj meri ostvaruju oslobađanje i humanizacija rada. Jer, u tim oblicima organizovanja društvenog (slobodno udruženog) rada, a pre svega u OOUR-u ostvaruju se u sve većoj meri uslovi rada u kojima vršenje radne delatnosti nije u suprotnosti sa prirodnim svojstvima čoveka i njegovom društvenom suštinom, a ljudskost i čovečnost pojavljuju se, u sve većoj meri, ne samo kao određenja za čoveka — pojedinca već i za oblike organizovanja društvenog rada — organizacije udruženog rada.

3. — Oblici organizovanja samoupravno udruženog rada, položaj radnih ljudi u njihovoj formalnoj organizaciji i odnosi koje radni ljudi međusobno uspostavljaju, proizilaze iz osnovnih obeležja socijalističkog samoupravnog privrednog sistema i osnovnih karakteristika socijalističkih produkcionih odnosa. Osnovna obeležja socijalističkog privrednog sistema su: *društvena svojina sredstava za proizvodnju; radna aktivnost radnih ljudi isključivo radi zadovoljavanja njihovih ličnih i zajedničkih potreba* (uključujući u te potrebe i potrebu za razvijanje i reprodukovanje materijalne osnove rada); *odlučivanje radnih ljudi o uslovima i rezultatima svoga rada i ravnopravnost radnika u udruženom radu, u skladu s načelom da jedino rad i rezultati rada, na osnovu jednakih prava i odgovornosti, određuje društveni i materijalni položaj radnog čoveka*. A novi produkcijski socijalistički odnos koji nastaje sa konstituisanjem udruženog rada i čini osnovu oblika samoupravno organizovanog udruženog rada karakteriše se novim položajem radnog čoveka koji mu omogu-

⁹ VII Kongres Saveza komunista Jugoslavije, „Kultura“, Beograd, 1958, str. 289.

¹⁰ Ibid., str. 308—309.

čuje da neposredno i ravnopravno s drugim radnim ljudima odlučuje o svim pitanjima društvene reprodukcije; da u odnosima međusobne zavisnosti i solidarnosti ostvaruje svoj lični, materijalni i moralni interes (koristeći se tekovinama svog rada i društvenog napretka) i da na toj osnovi zadovoljava svoje lične i društvene, potrebe, i razvija svestrano svoju stvaralačku ličnost.¹¹

Na osnovu ovih obeležja socijalističkog samoupravnog privrednog sistema i položaja čoveka u socijalističkom produkcionom odnosu, u organizacijama udruženog rada, a pre svega u osnovnoj organizaciji udruženog rada (kao osnovnom obliku udruživanja rada i sredstava) uspostavlja se nov oblik organizovanja društvenog rada u kome se vrši prevazilaženje otuđenosti čoveka od njegove radne delatnosti u određenim društveno-istorijskim uslovima razvoja jedne konkretne zemlje. Jer, ako su osnovni vidovi otuđenja rada, otuđenje čoveka od uslova rada (od sredstava za proizvodnju) od procesa rada i rezultata rada, u OOUR, radni ljudi rade, i udružuju svoj rad, na osnovu društvene svojine uslova rada; u odnosima ravnopravnosti, solidarnosti i odgovornosti, uređuju svoje međusobne odnose i odlučuju o svim pitanjima društvene reprodukcije (znači vrše se prevazilaženje otuđenost od procesa rada) i najzad odlučuju o rezultatima svoga rada, odlučujući o raspodeli dohotka i ličnih dohodaka (čime se vrši prevazilaženje otuđenja čoveka od rezultata rada). U stvari, ovakvim oblikom organizovanja udruženog rada treba prevazići raskorak između čovekove radne delatnosti i njegove generičke suštine, između njegovog „rodnog karaktera“ i njegove radne aktivnosti, čime se radu vraća njegova ljudska komponenta, tj. ukida njegov dehumanizovan karakter, tj. rad oslobađa i humanizuje.

U okviru socijalističkog samoupravnog privrednog sistema vrši se oslobađanje i humanizacija rada, jer njegova osnovna obeležja omogućavaju i zahtevaju uspostavljanje i razvijanje oblika organizovanja društvenog rada u kojima se ostvaruju uslovi u kojima vršenje čovekove radne delatnosti nije u suprotnosti kako sa prirodnim svojstvima čoveka tako i njegovom društvenom suštinom. A to se postiže time što se u oblicima organizovanja rada, a pre svega u OOUR, kao osnovnom obliku udruživanja rada i sredstava, radni ljudi odlučuju o uslovima i rezultatima rada i svim pitanjima društvene reprodukcije (čime se radu postepeno vraća neposredna svrshodnost); radni odnos gubi najamni karakter, i u radnoj sredini ostvaruju uslovi rada u kojima je zaštićen čovekov fizički, psihički i moralni integritet.

4. — Odlučivanje radnih ljudi (na osnovu rada društvenim sredstvima) o uslovima i rezultatima rada predstavlja osnovu novog položaja čoveka kako u procesu rada tako i u socijalističkom društvu uopšte. Ono omogućava da se postepeno prevazilazi, i prevaziđu, razlike između upravljačkih i izvršilačkih funkcija i time utkinu i svi oblici i odnosi osporavanja čovekove generičke suštine u odnosima

¹¹ Ustav SFRJ, Osnovna načela, II.

koje ljudi međusobno uspostavljaju u oblicima organizovanja udruženog rada, a pre svega u OOUR-a. Upravo zato je u Ustavu SFRJ i posebno istaknuto da je suprotan socijalističkom samoupravnom društveno-ekonomskom i političkom sistemu svaki oblik upravljanja proizvodnjom, svaki oblik raspodele koji onemogućava ili sputava pravo radnih ljudi da odlučuju o uslovima i rezultatima rada.¹² U isto vreme u programskim idejno-političkim dokumentima SKJ ističe se potreba da se dosledno ostvaruju socijalistički samoupravni produktioni odnosi u kojima sami radnici u udruženom radu upravljaju celokupnom reprodukcijom i prevazilaze svi vidovi „društvene otuđenosti radnika od uslova, sredstava i rezultata njegovog rada“.¹³

Odlučivanje radnih ljudi o raspodeli dela dohotka na lične dohotke prema rezultatima rada ima poseban značaj za humanizaciju društvenih odnosa u radnoj sredini. Jer, odlučujući o raspodeli na osnovu rezultata rada, radni ljudi uspostavljaju ravnopravne odnose, jer svako dobija prema rezultatima svog rada a onemogućava prisvajanje bez radnog doprinosa. I ako se pritom ima u vidu da se raspodela prema radu ostvaruje uz poštovanje principa socijalističke solidarnosti i uzajamnosti, onda se time ostvaruju društvene pretpostavke za ostvarivanje veće jednakosti među ljudima kao elemenat humanističkih društvenih odnosa.¹⁴

Međutim, udružujući svoj rad i upravljajući svim poslovima društvene reprodukcije, odlučivanje radnika ne ograničava se samo na organizaciju udruženog rada u kojoj radi.¹⁵ Pravo radnika da upravlja radom i poslovanjem „proteže se na sve one organizacije u koje on udružuje rad i sredstva, to jest obuhvata celokupnost odnosa u društvenoj reprodukciji... Svoje pravo da upravlja radom i poslovanjem radnik, dakle, ostvaruje uvek zajedno s drugim radnicima. Individualni karakter ovog prava, međutim, ispoljava se u *principu ravnopravnosti. Bitan elemenat samoupravnog položaja radnika je i njegova sloboda u uspostavljanju i regulisanju odnosa sa drugim radnicima,...* (podvukao D. Ž. M.).¹⁶ I ova sloboda radnika u uspostavljanju i regulisanju odnosa s drugim radnicima, na principu ravnopravnosti, predstavlja osnovu za uspostavljanje i razvijanje odnosa među njima u kojima će u sve većoj meri svaki učesnik u procesu rada za drugog učesnika biti najveća vrednost.

¹² Ustav SFRJ, Osnovna načela, II.

¹³ Deseti kongres SKJ, „Komunist“, Beograd, 1974, str. 214.

¹⁴ Deseti kongres SKJ, „Komunist“, Beograd, 1974, str. 291.

¹⁵ Udružujući svoj rad i sredstva društvene reprodukcije kojima upravljaju, radnici integrišu celokupan društveni rad u sistem samoupravnog udruženog rada u cilju stvaranja materijalnih i drugih dobara i vršenja usluga; sticanja dohotka; unapređenja materijalne osnove udruženog rada i svog materijalnog i društvenog položaja; zadovoljavanja svojih ličnih i zajedničkih potreba i interesa i opštih društvenih potreba; savlađivanja stihijskog delovanja tržišta u odnosima i tokovima društvene reprodukcije; usklađivanja razvoja proizvodnih snaga i unapređivanje celokupnog sistema socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa“. (Edvard Kardelj, *Slobodni udruženi rad*, „Radnička štampa“, Beograd, 1978, str. 13.

¹⁶ Ibid., str. 19.

Sa uvođenjem radničkog samoupravljanja i njegovim prerastanjem u sistem socijalističkog samoupravljanja nastaju značajne promene u karakteru radnog odnosa. Naime, uporedo sa ostvarivanjem procesa oslobađanja rada, sa porastom prava da radni ljudi sami uređuju svoja prava i obaveze u oblicima organizovanja rada na osnovu rada društvenim sredstvima, radni odnos gubi karakter najamnog radnog odnosa. Naime, radni odnos gubi najamni karakter kako u činu njegovog zasnivanja tako i kasnije u njegovom ostvarivanju. Jer, radni odnos se ne zasniva ugovorom o radu sa nekim koji je vlasnik i monopolistički upravlja sredstvima za proizvodnju. Naprotiv, zasnivanje radnog odnosa predstavlja ostvarivanje prava rada društvenim sredstvima i udruživanje svog rada sa drugim radnicima u OOUR-a. Radnik zasnivanjem radnog odnosa stiče sva samoupravna prava, da upravlja uslovima, odlučuje o rezultatima rada i u odnosima ravnopravnosti i odgovornosti uređuje svoje odnose, prava i obaveze, sa ostalim radnicima u OOUR. Ustvari, „radni odnos radnika u udruženom radu je neposredni izraz socijalističkih samoupravnih odnosa, ali istovremeno i značajno sredstvo njihovog stalnog reprodukovanja“.¹⁷ U isto vreme karakter radnog odnosa u udruženom radu, koji svojim sadržajem, kao odnos ravnopravnih učesnika u procesu rada, koji radeći društvenim sredstvima uređuju sami svoja prava i obaveze, predstavlja odnos u kome se radnici ostvaruju kao slobodna i stvaralačka bića, odnos u kome se poštuje ličnost radnika a sam radnik u sve većoj meri treba da oseti da se poštuje njegovo ljudsko dostojanstvo.¹⁸

Bitna komponenta oslobođenja i humanizacije rada u socijalizmu, a posebno u sistemu socijalističkog samoupravljanja, pored ostvarivanja i razvijanja društvenih odnosa u oblicima organizovanja društvenog rada (organizacijama udruženog rada) u kojima se čovek iskazuje kao stvaralačko i slobodno biće, poštuje ličnost radnika i njegovo ljudsko dostojanstvo, je i ostvarivanje uslova rada u radnoj sredini koji su dostojni čoveka. Naime, ti uslovi rada treba da budu takvi da radni ljudi mogu vršiti svoju radnu delatnost „s najmanjim utroškom snage i pod uslovima koji su najdostojniji i najadekvatniji njihovoj ljudskoj prirodi“ (Marks). A takvi uslovi postoje u radnoj sredini, kada u vršenju radne delatnosti čoveku u radnoj sredini ne prete opasnosti da bude narušen njegov integritet kao telesno-organskog i psihičkog bića. A da bi se takvi uslovi ostvarili potrebno je nizom tehničkih i organizacionih mera u svakoj konkretnoj radnoj sredini uslove rada prilagoditi čoveku, a ne čoveka prilagođavati uslovima rada (kako se to čini u klasnom društvu). U socijalističkom razvitku Jugoslavije upravo je u svim njegovim fazama posvećivana značajna pažnja ostvarivanju ovakvih uslova

¹⁷ Edvard Kardelj, *Slobodni udruženi rad*, str. 278.

¹⁸ Opširnije o ovom videti: Dr Vlajko Braić, *Radni odnosi i humanizacija rada*, Zbornik radova „Sociološko samoupravljanje i humanizacija rada“, „Savremena administracija“, Beograd, 1980, str. 71—90.

rada, a ti uslovi ostvarivani su u većoj ili manjoj meri, zavisno od mnogih okolnosti.¹⁹ Međutim, sa konstituisanjem udruženog rada, posebno sa razvojem osnovne organizacije udruženog rada i položaja čoveka u njoj ostvarivanju bezbednih uslova rada, kao komponenti humanizacije rada posvećuje se posebna pažnja. Pre svega, *Ustavom SFRJ (1974)*, predviđeno je da „radni čovek ima pravo na uslove rada koji obezbeđuju njegov fizički i moralni integritet i sigurnost²⁰, a *Zakonom o udruženom radu (1976)* predviđeno je da su subjekti ostvarivanja bezbednih uslova rada sami udruženi radnici i organizacije, pre svega osnovne, udruženog rada.²¹

5. — Polazeći od osnovnih obeležja socijalističkog samoupravnog privrednog sistema, karakteristika OUR, posebno OOUR, društveno-ekonomskog položaja radnog čoveka u socijalističkim samoupravnim proizvodnim odnosima i sadržine procesa humanizacije rada, može se reći da je humanizacija rada, kao komponenta oslobađanja rada, jedno od obeležja jugoslovenskog samoupravnog privrednog sistema, kako u njegovom koncipiranju tako i u ostvarivanju. To jasno proizilazi i iz *Programa SKJ (1958)* u kome je data idejno-politička platforma privrednog sistema koji se razvija na osnovama društvene i ekonomske suštine socijalizma u kome neposredni proizvođači upravljaju proizvodnjom i uspostavljaju i razvijaju novi humanistički kvaliteti u međusobnim odnosima ljudi u kojima će se čovek osećati svoj.²² „Socijalizam, kako je istaknuto, ne može ličnu sreću čovekovu podređivati nikakvim „višim ciljevima“, jer je najviši cilj socijalizma lična sreća čoveka“²³, a ta sreća se ne može ostvarivati bez poštovanja čovekove ličnosti i ljudskog dostojanstva u društvu, posebno u radnoj sredini.²⁴

Pošto je humanizacija rada jedno od obeležja jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog privrednog sistema, to njegovi subjekti — organizacije udruženog rada, posebno osnovne, u programiranju, i ostvarivanju, svoje razvojne politike, moraju uporedo sa progra-

¹⁹ Opširnije videti o ovome naš rad *Od državne do samoupravne zaštite na radu*, „Gradina“, Niš, br. 12/1975.

²⁰ *Ustav SFRJ*, čl. 161. O ostvarivanju zaštite psihičkog i moralnog integriteta videti naše radove: *Zaštita psihičkog integriteta čoveka u radnoj sredini*, „Jugoslovenska i inostrana dokumentacija zaštite na radu“, Niš, br. 5—6/1978, i *O zaštiti moralnog integriteta čoveka u radnoj sredini*, „Savremenost“, Novi Sad, br. 7—8/1978.

²¹ *Zakon o udruženom radu*, članovi 4 i 179.

²² VII kongres Saveza komunista Jugoslavije, „Kultura“, Beograd, 1958, str. 289, 309.

²³ Isto, str. 297.

²⁴ I u programskim idejno-političkim dokumentima koji su usvajani u SKJ posle usvajanja Programa, ukazano je na potrebu da se uporedo sa razvojem proizvodnih snaga radi i na daljoj humanizaciji čovekove radne delatnosti. Tako je u Rezoluciji XI kongresa SKJ „zadaci Saveza komunista u razvoju socijalističkih samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa, materijalnom i društvenom razvoju“, istaknuta potreba „da se trajno vodi akcija za humanizaciju rada i života i stalno poboljšavanje i unapređivanje radnih i životnih uslova“.

miranjem i ostvarivanjem ekonomskih ciljeva, programirati i mere koje će omogućiti humanizaciju čovekove radne delatnosti.²⁵ Posebno sa ovog stanovišta mora se voditi računa kada se radi o ustanovljavanju kriterijuma za primenu nove tehnologije. U te kriterijume pored vođenja računa koliko deviznih sredstava zahteva primena određene inovacije, u kom obimu omogućava zapošljavanje novih radnika i kako utiče na razlike u nivou međugranske i međuregionalne razvijenosti²⁶, treba ugraditi i kriterijum koji će ukazivati da li i u kojoj meri ona doprinosi humanizaciji radnih uslova i ljudske radne delatnosti. U ovom kontekstu treba prilaziti i odlučivanju o uvozu tehnologije iz kapitalističkih zemalja imajući u vidu da čovekova delatnost nije determinisana tehnikom i tehnologijom, u smislu da tehnologija nužno dovodi do dehumanizovanja čovekove radne delatnosti. Njena dehumanizacija se vrši u određenim društvenim odnosima u kojima se ta tehnika koristi. Jer, kao što je poznato Marks nije sa ovog stanovišta kritikovao kapitalističku tehniku već kapitalističku organizaciju rada koja se zasnivala na monopolu privatne svojine i najamnom karakteru rada.²⁷

U razvojnoj politici organizacija udruženog rada koja se zasniva na naučnim saznanjima od posebnog je značaja ugrađivanje kriterijuma za humanizaciju radnih uslova i radne delatnosti čoveka na naučnim saznanjima. Naime, polazeći od saznanja da su u ideji humaniteta, pa i humanizacije rada, sadržane vrednosti koje pojedinac ili epoha iznosi kao svoj ideal²⁸, naučna istraživanja tehničke osnove rada i oblika njegovog organizovanja treba da ukažu na puteve ostvarivanja radne sredine koja je dostojna čoveka, u kojoj će se čovek iskazivati kao slobodno i stvaralačko biće, u našim konkretnim socijalističkim samoupravnim odnosima. Ustvari, i u ovoj oblasti „odgovornim organima naše društvene prakse — kako je ukazivao drug Kardelj — potrebno je radi njihove orijentacije u svakodnevnoj tekućoj politici kontinuirana saradnja nauke“, ali nije dovoljno „da sama nauka, praksa traži nauku, nego mora i nauka da traži praksu“, i da u saradnji sa praksom preuzme odgo-

²⁵ „Primarni su *ekonomski* ciljevi razvoja organizacija udruženog rada, jer od njih zavisi mogućnost ostvarivanja i svih *neekonomskih* (političkih, socijalnih i kulturnih ciljeva). Međutim, sa stanovišta interesa radnika, neekonomski ciljevi su važniji. Zbog toga ostvarivanje ekonomskih ciljeva mora biti usmjereno na razvoj kulturnog bogatstva i standarda pojedinaca, shvaćenih u najširem smislu“ (Mr Ernest Karić, *Razvojna politika organizacija udruženog rada*, „Privredni pregled“, Beograd, 1979, str. 12). Međutim, humanizacija rada je mnogo šira kako po svom sadržaju tako i po svom značaju i ne može se svrstati u ovako shvaćene neekonomske ciljeve razvoja organizacija udruženog rada.

²⁶ Dr Radmila Stojanović, *Upravljanje razvojem u samoupravnom društvu*, „Savremena administracija“, Beograd, 1980, str. 255—257.

²⁷ Šire o ovome videti časopis „Savremenost“, Novi Sad, 9—10/1979.

²⁸ Vladimir Filipović, *Prilog ideji humaniteta*, Zbornik radova „Humanizam i socijalizam“, „Naprijed“, Zagreb, 1963, str. 180.

vornost za rešenja koja nudi praksi.²⁹ Ali isto tako polazeći od kompleksnosti procesa humanizacije rada, i zahteva koje treba ostvariti da radna delatnost čoveka ne bi bila u suprotnosti sa njegovim prirodnim svojstvima, društvenom suštinom i njegovim društveno-ekonomskim položajem u udruženom radu u nas, potrebno je u ostvarivanju humanih uslova rada ostvariti saradnju i koordinaciju svih nauka koje sa jednog ili drugog stanovišta proučavaju čoveka, njegov rad i oblike organizovanja samoupravno udruženog rada.

Prof. dr. DANILO Ž. MARKOVIĆ

THE SELF-MANAGEMENT ECONOMIC SYSTEM AND THE
HUMANIZATION OF LABOUR

Summary

The topic of this paper is a connection between basic characteristics of socialistic self management economic system and a humanization of work labour. The author shows that Yugoslav socialistic self management economic system started with introduction of workers self management (1950) and which developed into economic system of associated labour in organizational structure of economic system contains organizational forms of social labour (social group) where the possibility of achieving liberation and humanization is greater and greater. In that forms of labour organization (first of all in basic organization of associated labour) the condition of work where labour is not against natural characteristics of human being more and more achieved, humanity shows not only as determinant of human being as an individual but characteristic of organization of associated labour.

Concerning humanizations of labour as one of characteristics of Yugoslav socialistic self management economic system, the work shows that subjective factors of the system — organization of associated labour, specially basic — in their programs of organizational policy have to include both economical goals and measures for humanization of worker's labour activity. While forming criteria of using new technology all of this has to be taken into concern. In addition to already existing criteria one criterion which should point out the degree of contribution of new technic to humanization of labour condition and working activity, should be built in.

²⁹ Nije „dovoljno da naša marksistička društvena nauka samo iznese određenu kritičku analizu i svoje stavove, mada je i to potrebno, nego mora upravo u saradnji sa praksom da preuzima i odgovornost za rešenja i da time proverava osnovanost svojih sopstvenih postavki“. (Edvard Kardelj, *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, „Komunist“, Beograd, 1977, str. 215).

From the startling point of view that the ideas of humanity and humanization of labour include values that both individual and epoch accept as their own, the work shows that scientific examination of technical basic of labour and forms of its organization should point out the meanings of constitution of labour's surrounding worthy of a man where he would show himself as a free and creative human being in our concrete socialistic self management relations. In this area as in the others (as Kardelj said and the author emphasized) „responsible factors of our social practice have need for continual cooperation with science for the causes of their orientation in every day policy“ but it is not sufficient for a practice itself to seek support from a science, but the science also has to look for a practice, and together they have to share responsibility for the solvation offered to the labour humanization.

Проф. д-р ДАНИЛО Ж. МАРКОВИЧ

САМОУПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ХОЗЯЙСТВЕННАЯ СИСТЕМА И ГУМАНИЗАЦИЯ ТРУДА

Резюме

В труде указывается на связь основных характерных черт социалистической самоуправленческой хозяйственной системы и гуманизации труда. Автор указывает, что югославская социалистическая самоуправленческая хозяйственная система, строительство которой началось с введением рабочего самоуправления (1950 г.) и которая развилась в хозяйственную систему объединенного труда, в организационной структуре хозяйства содержит формы организации общественного труда (общественные группы) в которых во все большей мере осуществляются освобождение труда и гуманизация труда, ибо в этих формах организации общества (свободно объединенного) труда, а прежде всего в основных организациях объединенного труда (ООТ), создаются во все большей мере условия труда, в которых выполнение трудовой деятельности не противоречит естественным свойствам человека и его общественной сущности, а человечность и человечество выступают во все большей мере, не только как назначение для человека в отдельности, но и как назначение для форм организованного общественного труда — организации объединенного труда.

Понимая гуманизацию труда как один из признаков югославской социалистической самоуправленческой хозяйственной системы, в труде указывается, что его субъекты — организации объединенного труда, особенно основные, в программировании и осуществлении своей политики развития должны, наряду с программированием и осуществлением экономических целей, программировать и мероприятия, которые обеспечат

гуманизацию трудовой деятельности человека. Особенно указывается, что нужно это иметь в виду когда устанавливаются критерии для применения новой технологии. К этим критериям, кроме существующих, нужно добавить и критерий, который будет указывать содействует ли внедрение новой техники, и в какой мере содействует, гуманизации условий труда и трудовой деятельности человека.

Исходя из сознания, что в идее гуманизма, а также и в гуманизации труда, содержатся ценности, которые отдельный человек или эпоха считают своим идеалом, в труде указывается, что научные исследования технической основы труда и форм его организации должны указать на пути создания трудовой среды достойной человека, в которой человек будет высказываться как свободное и творческое существо в наших конкретных социалистических самоуправленческих отношениях. В сущности, и в этой области „ответственным органам нашей общественной практики, как указывал товарищ Кардель, — отмечает автор, — необходимо для их ориентации в ежедневной текущей политике непрерывное сотрудничество с наукой”, но недостаточно того „что сама наука, практика требует науки, а должна и наука требовать практики“, и, что в сотрудничестве с практикой должна нести ответственность за решения, предлагаемые для гуманизации труда.